

УДК 336.77

І. Труш

ОСНОВНІ НАПРЯМИ РОЗШИРЕННЯ МЕЖ КРЕДИТУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Розглянено поняття меж кредиту, основні способи відтворення меж кредиту, асортимент кредитних послуг та напрями розширення спектру банківських кредитних послуг, прийнятих у світовій економічній практиці.

Ключові слова: межі кредиту, кредитні послуги, процентна ставка, банківське кредитування, банківський продукт, кредитний ризик.

Сучасний період становлення ринкової економіки в Україні характеризується умовами жорсткої конкуренції та високими стандартами якості на вироблену продукцію, що потребує значних фінансових ресурсів. Але більшості господарюючих суб'єктів важко забезпечити ресурсну базу власними силами, а довгострокові інвестиційні ресурси в Україні практично відсутні. Забезпечити поповнення необхідних коштів здатне кредитування. Тому питання формування і функціонування ринку кредитних ресурсів є особливо актуальним і привертає значний інтерес в наукових колах.

Дослідженню проблем, пов'язаних із кредитом присвячено праці багатьох вітчизняних вчених, зокрема: А. Булатової, Е. Жукової, А. Гальчинського, О. Лаврушиної, Ф. Мишкіна, О. Свиридової, С. Семенова та інших. Вагомим внеском у розробку цієї проблематики стали роботи зарубіжних науковців Э. Долана, Дж. Кэмпбелла, М. Джонка, Д. Сінкі, Е. Гелферта та інших. Однак питання про межі кредиту є відносно новим у теоретичних дослідженнях кредиту, мало вивченим і досить спірним. Одні автори розглядають лише закономірності руху кредиту і принципи кредитування, але взагалі не говорять про межі кредиту. Інші не лише погоджуються з наявністю об'єктивних меж розвитку кредиту, але і налічують їх досить велику кількість. Також нерідко говорять про економічні, часові, просторові, зовнішні і внутрішні, макро- та мікроекономічні, якісні і кількісні, перерозподільні, емісійні та інші межі кредиту. На нашу думку, таку різноплановість думок із цього приводу можна пояснити низьким рівнем дослідження самої сутності кредиту та недостатнім усвідомленням об'єктивного типу його руху та ролі у відтворювальному процесі.

Мета статті – аналіз поняття меж кредиту та асортименту кредитних послуг, а завдання – характеристика основних напрямів розширення меж кредиту в сучасних умовах.

Насамперед потрібно чітко визначити саме поняття меж кредиту. Під ними, на думку А. Булатової [1], потрібно розуміти такий рівень розвитку кредитних відносин в народному господарстві, при якому попит і пропозиція на кредит балансуються при збереженні стабільної, помірної, доступної для більшості нормально працюючих позичальників процентної ставки. Відповідно до цього твердження, реальний попит на позичкові кошти, який пред'являють економічні суб'єкти – учасники відтворювального процесу при нормальній ставці банківського процента, є кількісним виразом межі нарощування пропозиції позичок з боку кредиторів, передусім банків. А за такого підходу динаміка банківського процента стає основним показником дотримання чи порушення

меж кредиту. Ми погоджуємось із думкою автора [2], який вважає, що якщо рівень банківського процента швидко зростає чи надмірно високий, це свідчить про недостатню пропозицію кредиту, недостатнє задоволення реальних потреб економічних суб'єктів у позичкових коштах, про недокредитування економіки, а отже – про порушення меж кредиту з боку їх “незаповнення”. І, навпаки, якщо рівень банківського процента надто низький, чи швидко і тривалий час знижується, це свідчить про надмірну пропозицію кредиту, випереджаюче зростання її порівняно з реальним попитом, про перекредитування економіки, тобто про порушення меж кредиту в бік їх “переповнення”.

Також економічними межами кредиту називають грошові відносини з приводу передачі вартості в тимчасове користування на умовах повернення. Ці межі можуть бути:

1. Просторові: визначаються співвідношенням кредиту з іншими економічними категоріями. У просторі кредитні відносини тісно переплітаються з фінансовими і грошовими відносинами.

2. Часові: передбачають, що на різних етапах розвитку економіки роль кредитних відносин неоднакова. Певний історичний період їх використання розширюється, інший звужується.

3. Якісні: визначеність як економічного явища, наявність властивих тільки йому ознак (рис. 1).

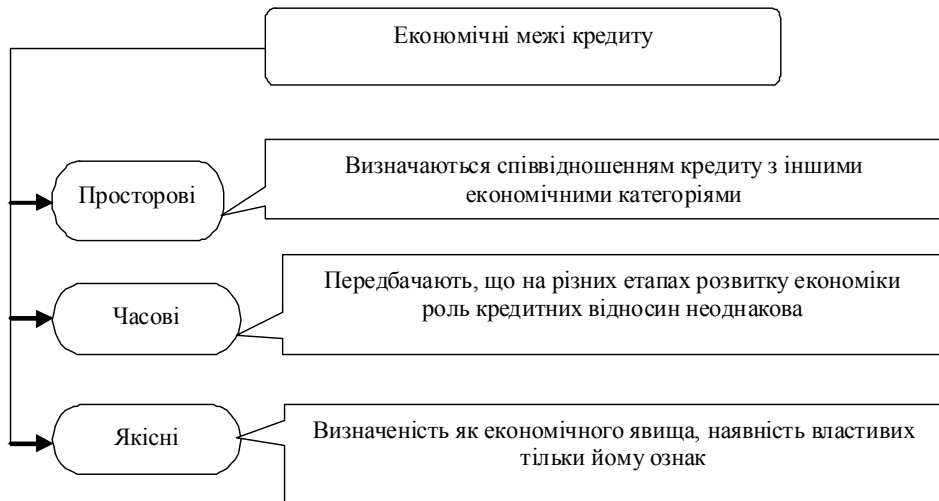

Рис. 1. Економічні межі кредит

Також межі кредиту поділяються на зовнішні та внутрішні. Якщо зовнішня межа кредиту становить якісне відображення кредитних відносин від усіх інших і відображає розмежування кредиту з фінансами, грошима і іншими категоріями, то внутрішня межа кредиту визначає відношення між різними формами та видами кредиту, які складаються під впливом причин як об'єктивного, так і суб'єктивного спрямування.

Доцільно зазначити, що зовнішня та внутрішня межі кредиту тісно взаємопов'язані між собою. Вони можуть змінюватися, за цього впливаючи на загальний обсяг кредиту, сфери поширення кредитних відносин, співвідношення окремих форм і видів кредиту.

Закон України “Про банки і банківську діяльність” [3] виділяє такі межі кредиту, як:

– перерозподільчу межю кредиту, яка зумовлює наявність кредитних ресурсів, обсяг яких залежить від обсягу грошових нагромаджень, системи розподілу та перерозподілу грошових доходів економічної конюнктури та інших;

– антиципаційну межю кредиту (емісійна), яка виникає із його функції створення грошей для грошового обігу. Вона показує, у яких розмірах банки можуть використовувати емісію грошей для розширення їх обсягу в обігу у безготівковій формі. Вона може бути обумовлена дією закону кількості грошей в обігу [4].

Більшої об’єктивності в теоретичному плані і більшої значущості – у практичному поняттю меж кредиту надає його пов’язування з ринковим механізмом його руху, а зокрема з обсягом реального попиту на кредит.

Важливо зазначити те, що розміри меж кредиту визначаються не суб’єктивними оцінками аналітиків чи державних органів, а поведінкою суб’єктів грошового ринку. Тобто яким би заниженим чи недостатнім не видавався їм фактичний рівень кредитування економіки, розширювати його недоцільно, якщо не зростає реальний попит на позички. Тому спроби в цих умовах підвищити рівень кредитування економіки під тиском суб’єктивних оцінок та вимог неминуче призведуть до появи в обороті зайвих платіжних засобів, що негативно вплине на економічну ситуацію на окремих підприємствах та в економіці загалом.

Водночас сама економічна межа може розглядатися в декількох аспектах [5]:

– залежно від певного рівня економічної системи – як мікроекономічна і макроекономічна межі кредиту;

– залежно від призначення можна говорити про кількісну і якісну межі кредиту.

На макрорівні економічні межі кредиту визначаються відповідністю (кількісною, якісною і в часі) між платоспроможною потребою економіки в позиках та наявністю кредитних ресурсів. Ця відповідність обумовлюється рівнем ефективності функціонування кредитної системи країни.

Своєю чергою, економічні межі кредиту визначаються відповідністю (кількісною, якісною і в часі) між пасивними та активними операціями комерційних банків. Від обсягу пасивних операцій залежить розмір банківських ресурсів, а отже, й масштаби кредитування. Із позицій позичальника, вирішальне значення має рівень його кредитоспроможності – здатність забезпечувати своєчасне й у повному обсязі повернення позики.

Отже, економічні межі кредитування – це межі існування і поширення кредиту, тобто межі, в яких кредитні відносини мають об’єктивну сутність і зберігають свої сутнісні риси, що відрізняють їх від фінансових відносин. При порушенні економічних меж кредитування процес перетворюється в процес фінансування.

Важливим аспектом у даному питанні є те, що порушення меж кредитування призводить до деформації кредитних відносин, що своєю чергою виявляється або в надмірному кредитуванні (понад реальні потреби), або в недокредитуванні (нестачі кредитних вкладень у народне господарство). А відновлення економічних меж кредитування здійснюється у ході реалізації реформи кредитно-банківської сфери.

Якщо говорити про розширення мікроекономічних меж кредиту, як реального попиту на позички незалежно від чинників, що його зумовили, то таке розширення повинно супроводжуватися відповідним нарощуванням пропозиції позичок.

Ми погоджуємось із думкою Ф. Мишкіна [6] стосовно того, що таке нарощування забезпечується насамперед збільшенням банківського кредитування. Але якщо ж із якихось причин не відбудеться розширення банківського та комерційного кредитування підприємства, то позичальники не зможуть нормально виконувати свої виробничі плани: у них не буде достатніх коштів для того, щоб забезпечити виробництво матеріальними ресурсами, оплатити робочу силу та погасити боргові зобов'язання тощо. За цього неминуче уповільниться оборот капіталу та знизяться темпи відтворення. Відповідно в одних підприємств сформується значні суми простроченої кредиторської заборгованості, а в інших – дебіторської заборгованості [7].

Проте мікроекономічні межі кредиту можуть порушуватися і з іншого боку – коли обсяг позичок (банківських та комерційних) перевищує реальний попит на кредит у позичальників.

До не менш загрозливих наслідків, ніж недокредитування, на думку Г. Белоглазової та В. Ларичева [8], призводить перевищення в масовому порядку мікроекономічних меж кредиту. Адже за рахунок надмірного залучення позичкових коштів підприємства будуть створювати підвищені запаси, покривати нераціональні затрати, збитки, провокувати неефективні інвестиції тощо. Результатом цього неминуче стане уповільнення процесу відтворення, зниження ефективності виробництва, що гальмуватиме розвиток економіки.

Отже, лише при оптимальному дотриманні мікроекономічних меж кредиту, коли виключається як недокредитування, так і перефінансування позичальників, вплив кредиту на економіку буде найефективнішим.

Зазначимо, що світова практика кредитного регулювання виробила інструменти, за допомогою яких можливо забезпечити дотримання мікроекономічних меж кредиту. До них належать:

1. Загальновизнані принципи кредитування та оцінка кредитоспроможності позичальника.
2. Регулювання ставки банківського процента для того, щоб забезпечити доступ до позичкового фонду всім кредитоспроможним позичальникам.
3. Механізм регулювання банківської ліквідності (рефінансування комерційних банків центральним банком, ринок міжбанківського кредиту, зміна норм обов'язкового резервування).
4. Механізм вексельного обігу, який сприяє розвитку комерційного кредиту.

На нашу думку, за допомогою цих інструментів банківська система може оперативнo збільшити або зменшити кредитування економічних суб'єктів до їх кредитних мікромеж.

Відмітимо і те, що мікроекономічна межа кредиту потенційно існує у кожного економічного суб'єкта, проте реально вона виявляється лише тоді, коли він звертається на грошовий ринок за позичкою. Тому скільки є в даний момент позичальників, стільки ж існує індивідуальних мікромеж кредиту. Тому всю сукупність їх можна розглядати як одну макроекономічну межу кредиту, яка визначає об'єктивний обсяг кредитних вкладень у народне господарство загалом.

На думку Е. Жукова та В. Ларичев [9], у питанні про макроекономічну межу кредиту потрібно розрізняти два аспекти:

– якою є сама об'єктивна межа – достатньо розвинутою, широкою чи нерозвинутою, вузькою;

– наскільки кредитна практика дотримується межі, що об'єктивно склалася, перевищує її чи не використовує її в повному обсязі для забезпечення економіки позичковими коштами.

Ми погоджуємось із думкою про те, що найбільш сприятливою для розвитку економіки країни є ситуація, коли межа кредиту є добре розвинутою, достатньо широкою, а кредитна практика оптимально дотримується цієї межі, уникаючи перекредитування та недокредитування економіки.

Якщо говорити про допустимі внутрішні межі розвитку, то їх показують деякі форми кредиту, а саме: банківський, комерційний, державний, міжнародний.

Наприклад, В. Батковський [10] вважає, що висока конкуренція на банківському ринку примушує банки розширювати асортимент кредитних послуг, підвищувати їх якість, застосовувати нові види кредитів у своїй практиці, які є досить таки високодохідними і стабільно прибутковим операціями. І чим різноманітнішим є асортимент кредитних послуг тим стійкішими є позиції банку на ринку з огляду на істотну конкуренцію.

Своєю чергою, до асортименту кредитних послуг можна зарахувати:

– окремі цільові кредити, що є разовим і призначені для обслуговування конкретних видів господарських операцій (виробничого, торгово-посередницького, експортно-імпортного чи іншого призначення);

– кредитну лінію, що передбачає можливість надання кредитів клієнту протягом певного часу в межах заздалегідь узгодженого ліміту;

– овердрафт, при якому в разі виникнення у клієнта потреби банком автоматично допускається поява дебетового сальдо на поточному рахунку;

– факторинг, що передбачає купівлю банком у позичальника право на отримання боргу з покупця за поставлені йому товарно-матеріальні цінності;

– операція РЕПО, що передбачає купівлю банком певних цінностей із зобов'язанням їх продажу на певних умовах;

– врахування векселів, що становить дострокову сплату суб'єкту господарювання належної йому за векселем суми із наступним її отриманням із боржника перепродажем векселя третій особі;

– авалування векселів, тобто зобов'язання банку оплатити вексель замість платника за цим векселем у разі його неплатоспроможності.

Кожний із вказаних видів позик має специфічний механізм видачі та погашення кредиту, регулювання межі заборгованості, способи організації поточного та наступного контролю, і кожен може приносити користь для підприємства в тій чи іншій ситуації.

Важливе значення має і розширення спектра банківських кредитних послуг, яке, на нашу думку, повинно супроводжуватись:

– запровадженням комбінованої форми кредитування, що надає ширші можливості підприємствам для маневрування залученими ресурсами;

– збільшенням супровідних банківських послуг для підприємств малого бізнесу (індивідуальна робота комерційного банку із клієнтурою у якості консультаційного партнера, надання інформаційних послуг);

– об'єднанням взаємодоповнюючих послуг у так звані пакети, тобто “пакетування послуг”. За цього іноді в такі пакети включаються не тільки банківські, але й деякі небанківські послуги (наприклад, кредит суміщують зі страхуванням тощо).

Заслуговує уваги думка А. Гальчинського [11], відповідно до якої поширення набуває також у банківських установах перехресний продаж, спрямований на те, щоб

перетворити випадкового клієнта в постійного, спонукати кожного клієнта до придбання якомога більшої кількості послуг, а саме:

- запровадження у практиці комерційних банків системи пільгового кредитування при освоєнні високотехнологічних виробництв, впровадженні інновацій;
- покращення сервісу, обслуговування, закріплення за підприємствами власних менеджерів які виконують роль фінансових радників та консультантів із питань проектного менеджменту і управління бізнесом;
- включення у портфель банківських продуктів для малого бізнесу, першопочаткових публічних розміщень акцій, інвестиційного консалтингу, різноманітних послуг за міжнародними платежами, перевірки стану рахунків із робочих місць;
- важливим методом продажу фінансових продуктів клієнтам є Інтернет-банкінг. Відповідно до цього методу, кожен із підприємців замість візиту у банк, наприклад для отримання кредиту, може знайти повну інформацію на веб-сторінці, вибрати тип кредиту або відправити попередній запит своєму консультанту.

Інформаційні технології своєю чергою також дають змогу створити базу даних, де зберігаються різноманітні коментарі відносно кожного клієнта, що допомагає консультанту прискорити роботу і видавати більш конкретизовані поради, динамічно можна обмінюватись інформацією та ідеями з клієнтами.

Достатньо новим банківським продуктом на національному ринку є кредит інноваційно-активним малим підприємствам на підставі фінансового аналізу їх діяльності, складеного бізнес-плану, замість вимог забезпечення (застави). Так званий, бланковий кредит. Також банківський кредит у ринковій економіці є основною формою інвестиційного кредиту. Зазначимо, що інвестиційне кредитування господарських суб'єктів і громадян – одна з найважливіших функцій банків як спеціалізованих кредитних установ. Тому в сучасних умовах необхідно навчитися правильно і ефективно використовувати банківський інвестиційний кредит в інтересах розвитку національної економіки України.

Тому, на нашу думку, банківське інвестиційне кредитування потребує стимулювання. Але на сьогодні вирішення проблеми стимулювання розвитку інвестиційного кредитування ускладнюється кризовою ситуацією в країні, яка додала нових перешкод та факторів, що зменшили інвестиційну активність суб'єктів економічної діяльності.

Для повнішої відповідності потребам інноваційно-активного бізнесу необхідно постійно визначати перелік послуг, які користуються найбільшим попитом і можуть позитивно вплинути на конкурентоспроможність клієнтів, а також здійснювати прогнозування ситуації на банківському ринку. Тому, на нашу думку, необхідно розробляти напрямки, які б дозволяли банкам приймати всебічну участь в інвестиційних процесах та стабілізували їх інвестиційну діяльність. Такими напрямками є:

- вдосконалення законодавчо-правової бази інвестиційної діяльності банків;
- збільшення ресурсної бази комерційних банків;
- розробка моделі участі банків в інвестиційній діяльності.

Висновки

Таким чином, на рівень використання кредиту у суспільному господарстві впливають багато факторів. Їх сукупний вплив може викликати порушення меж кредиту, тобто відхилення їх фактичних параметрів від економічно доцільних. У цьому випадку виникає необхідність відновлення обґрунтованих меж функціонування кредиту, які відповідають потребам і можливостям даного типу розвитку економіки.

Що стосується дослідження шляхів розширення асортименту банківських продуктів, то, на нашу думку, таке розширення повинно відбуватись при одночасному вдосконаленні існуючих. Цей напрямок наукових досліджень є найбільш важливим для практичного впровадження та найбільш ефективним внаслідок специфіки функціонування мультиплікаційного ефекту при функціонуванні банківського капіталу. Саме цей напрямок створює найбільш сприятливі умови для розвитку, поглиблення та підвищення конкурентоспроможності банківської системи України. Основними шляхами розвитку цього напрямку, на нашу думку, мали б стати такі напрями:

- вдосконалення існуючих механізмів банківського кредитування шляхом впровадження нових інструментів і технологій та їх адаптації до різних потреб та верств населення;
- розширення асортименту та інтенсифікація банківських операцій з цінними паперами, активна участь комерційних банків у формуванні ефективного та дієздатного ринку цінних паперів в Україні.

Література

1. Булатова А. С. Економіка [Текст] : навч. посіб. / А. С. Булатова. — [Б. м. : б. в.], 2010. — 483 с.
2. Там само. — 483 с.
3. Про банки і банківську діяльність : Закон України № 2121-III від 07.12.2000 р. // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.gada.gov.ua>.
4. Там само.
5. Лаврушин О. І. Гроші, кредит, банки [Текст] : навч. посіб. / О. І. Лаврушин. — М. : Дакор, 2008. — С. 54—58.
6. Демківський А. В. Гроші та кредит [Текст] : навч. посіб. / А. В. Демківський. — К. : [б. в.], 2005. — 528 с.
7. Там само. — 528 с.
8. Белоглазовой Г. Н. Гроші. Кредит. Банки [Текст] : навч. посіб. / Г. Н. Белоглазовой. — [Б. м. : б. в.], 2006. — 620 с.
9. Жукова Е. Ф. Гроші. Кредит. Банки [Текст] : навч. посіб. / Е. Ф. Жукова. — 3-тє вид. — М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2007. — 703 с.
10. Батковський В. Проблеми кредитування малого підприємництва / В. Батковський // Вісник НБУ [Текст]. — 2005. — № 4. — С. 80.
11. Гальчинський А. С. Теорія грошей [Текст] : навч. посіб. / А. С. Гальчинський. — К. : Основи, 2007. — С. 25.

I. Trush

THE MAIN DIRECTIONS OF CREDIT LIMITS WIDENING IN MODERN CONDITIONS

The concept of credit limits, basic methods of reproduction of credit limits, assortment of credit services and ways of widening the spectrum of bank credit services, accepted in world economic practice are considered.

Key word: credit limits, credit services, interest rate, bank crediting, bank product, credit risk.